

Akanoita ja jyvii

SAKARI VIRKKUNEN *Suomalainen fraasisanakirja Kivestä Kekkoseen*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1974.

Lehtimiehenä ja kirjailijana tunnettu valtiotieteen maisteri Sakari Virkkunen on julkaissut kahdeksan vuoden keräystyön jälkeen suomalaisen fraasikokoelman. Aineiston tekijä on saanut seulomalla 14 kirjailijan koko tuotannon sekä yhteensä 91 vuosikertaa kahdeksasta eri päivä- tai aikakauslehdestä. Lähteinä on käytetty myös aikaisempia kokoelmia, esim. Matti Kuusen teoksia Vanhan kansan sananlaskuviisauksia ja Suomen kansan vertauksia sekä Simo Hämäläisen teosta *Suomalainen sotilasslangi*.

Seulotun materiaalin määrään verrattuna Virkkusen kirja on yllättävän suppea: vaikka sen artikkelit normaalista sanakirjatyylisestä poiketen ovat selitysten ja sitaattien laajuuden takia pitkiä, sanakirjalle on kertynyt mittaa vain 618 palsta. Tästä voisi päätellä, että Virkkusen seula on ollut tiheä. Mukaan on mahtunut kuitenkin sangen paljon ainesta, jonka paikka tuskin on fraasisanakirjassa. Lieneekö tekijä yrittänytään selvittää itselleen, mikä »fraasi» oikeastaan on? Kovin vaikea on käsittää fraaseiksi sellaisia yksittäisiä sanoja kuin *bolševikki*, *arjalainen*, *imperialismi*, *köyhälistö*, *manipu-laatio* tai *maolainen*. Toisaalta esimerkiksi selvästi metaforiset asiatyylin rikkaruohot *sektori*, *taso* ja *puitteet* eivät ole kelvanneet. Sanakirjan yhtenäisyyden kannalta olisi mielestäni ollut paikallaan karsia pois ainakin sellaiset yksinäiset hakusanat, joiden kuvallinen käyttö on harvinaista ja sattumanvaraista. Hakusanoina täysin turhia ovat myöskin muutamat mukaan pujahtaneet laulun- tai runonsäkeet, esim. *Sellaiset on aatteet, että heitetään pois vaatteet; Hei heipparallaa Helsinki; Hei huputiti, juputiti, puputiti jallaa*. Samoin muutamit kirjojen, pakinoiden tms. nimet: *Minä*

olin diktaattori, Kerran kesällä, Ajankohtainen asia. Aivan käsittämättömäksi jää seuraavan artikkelin tarkoitus: *Ne 45 000, Maila Talvion romaani 1932. Seur. v. sen pohjalta tehtiin tuberkuloosinvastustamiselokuva.* Jos tämä on fraasi, niin mikä ei ole?

Oudolta vaikuttaa myös sellaisten ilmausten mukaanotto, jotka tunnetaan vain suppealla alueella. Monikaan tuskin tietää, mitä tarkoittaa *Huruslahden arpa-jaiset*.

Teoksensa esipuheessa Virkkunen ilmoittaa pyrkineensä luomaan nimenomaan ajankohtaisen fraasikokeelman. Siitä huolimatta mukaan on kelpuutettu myös tuoreutensa säilyttäneitä ikivanhoja sananparsia ja vuosisadan alkuvuosikymmenten iskusanoja, joista monet lienevät varsin outoja sodanjälkeisille sukupolville. Harvinaisilta tuntuvat nykykielen käyttäjästä ainakin seuraavat kolmikymmenluvun kummajaiset: *A-ihminen* 'valioyksilö', *patkuli* (keskustalaisen halventava nimitys), *petiittinilviäinen* (poliittisen vastapuolen lehtimiehistä). Näillä sanoilla on tietysti oma kuriositeettiarvonsa eikä ole pahitteeksi maistella, millaisena »aikakauden maku» heijastuu sapekkeista kolmi- ja nelikymmenluvun poliittisista fraaseista.

Yhdeksi sanakirjansa päätehtäväksi tekijä määrittelee nykysuomen fraasiston alkuperän selvittämisen. Tässä Virkkunen on onnistunut vain osittain. Teoksen alussa oleva lähdeluettelo ei anna kovin vakuuttavaa kuvaa tutkimustyön perusteellisuudesta. Luettelosta puuttuvat mm. Oiva Talvitien Lentäviä lauseita ja W. O. Streng-Renkosen Siivekkäitä sanoja ja siivistyssanoja. Niin ikään jää epäselväksi, onko tekijä käyttänyt hyväkseen laajoja vieraskielisiä sanakirjoja. Koska fraasit ja metaforat kulkeutuvat helposti kielestä toiseen, olisi ollut paikallaan etsiä vieraskielisistä lähteistä paralleelisia ilmauksia puhtaasti kotoisiltakin tuntuville fraaseille. Niinpä Virkkusen etymologiat osuvat usein harhaan. Esimerkiksi fraasin *vain paras on kyllin hyvää* luojaksi Virkkunen esittää Z. Topeliuksen, vaikka sanonta

tunnetaan myös saksassa (*Das Beste ist gerade gut genug*). Paikkansa tuskin pitää myöskään oletus, että *puku tekee miehen* olisi peräisin Runebergin runosta Döbeln Juuttaalla, vrt. saksal. sananl. Kleider machen Leute. *Juntta*-sanan merkityksen 'poliittinen ryhmäkunta' Virkkunen esittää metaforisena merkityksen laajentumana, vaikka se tosiasiaa lienee peräisin 'neuvoskuntaa, hallitusta' merkitsevistä espanjan sanasta *junta*. Pienellä vaivannäöllä löytyvät saksankieliset vastineet esim. ilmauksille *vanha Aatami* 'syn-tinen ihmisluonto' (*Der alte Adam*), *ajan henki* (*der Geist der Zeit*), *elättää käärmettä povessaan* (*eine Schlange am Busen nähren*), *enkeliintekijä* 'laiton sikiönlähdettäjä' (*Engelmacherin*), *idioottivarma* (*idiolensicher*), *vaieta kuoliaaksi* t. *tappaa väikemalla* (*totschweigen*). Koska joillekin ilmauksille on esitetty vieraskielinen vastine, lukija saattaa luulla yleiseurooppalaista fraasia viittauksen puuttuessa alkuperältään suomalaiseksi. Euroopan valtakielten fraasiston perusteellisempi vertaaminen suomalaiseen olisi huomattavasti nostanut Virkkusen kokoelman arvoa.

Toinen lukijaa helposti harhauttava seikka on se, että kokoelman fraaseista vain harvat on esitetty alkuperäisessä yhteydessään, useimmiten artikkelia täydentäväksi sitaatiksi on valittu jokin muu kuin varhaisin esiintymä. Tästä olisi ollut syytä huomauttaa esipuheessa.

Mainitsemistani puutteista huolimatta Suomalainen fraasisanakirja on tervetullut uutuus. Se on mielenkiintoinen läpileikkaus varsinkin ajankohtaisesta poliittisesta kielenkäytöstä. Virkkunen ei ole vierastanut slangiaimesta eikä myöskään alatyylisiä seksuaalitermistöä, johon sanakirjat yleensä suhtautuvat penseästi. Niinpä nyt on saatu yksien kansien väliin paljon sellaista nykykielen aineistoa, jota kirjallisista lähteistä on hankala nopeasti löytää.

Täydellisyyttä sanakirjan tekijä ei omien sanojensa mukaan ole kuvitellutkaan tavoittavansa. Kielemme koko runsaan ja rönsyilevän fraasiston kirjaaminen

onkin yhdelle miehelle ylivoimainen tehtävä. Koska asialla on ollut vielä harrastelija, onjyvien sekaan päässyt luvattoman paljon akanoita. Materiaali on monenkirjavaa, eikä kokonaisuus kestä kriittistä tarkastelua, mutta joka sivulta hohtaa löytämisen ja tutkimisen ilo. Pieni esimerkki: *Ajan hammas, Shakespearen luoma, jo melko syöpynyt sanakuva.* »*Ajanhammas syö ahneesti sanomalehtimiespolvea*» — *Eljas Erkko Tiitoksen hautakiveä paljastettaessa, HS 14.10.46.*

Varsin sujuvaa on Virkkusen teksti. Sitä voi lukea vaivatta sivu sivulta kuin romaania. Sanakirjalta kuitenkin yleensä odotetaan toisenlaisia ominaisuuksia: luotettavuutta ja edes jonkinasteista täydellisyyttä tai edustavuutta. Sanakirjan arvonimeä Virkkusen teos ei mielestäni ansaitse.

Risto Haarala